

Druhořadé volby? Italské regionální volby 2005 – výsledky a události, které vyvolaly

TOMÁŠ FOLTÝN*

Abstract: Second-Order Elections? Italian Regional Elections 2005 – Results and Consequences

This article aims at explaining the success of the center-left coalition in the Italian regional elections in April 2005. Does it express voters' real discontent with the government of the House of Freedoms? Or, alternatively, are the results due to the fact that in the so-called second-order elections governing parties are regularly punished and opposition parties preferred? This article takes into consideration the concept of second-order elections and explains on this basis the recent electoral results.

Keywords: Italy, regional elections, second-order elections.

Dubnové regionální volby ve 14 italských regionech¹ se standardním statutem², stejně jako před pěti lety, měly – vedle svého hlavního účelu – sehrát i úlohu posledního „relevantního průzkumu volebních preferencí“ před řádným termínem parlamentních voleb v příštím roce. Analogicky k roku 2000 vstupovalo do regionálních voleb v roli favorita opoziční uskupení posilované soustavně (byť mírně) klesající oblibou vládního bloku. Čtyři roky vládnoucí bezprecedentně stabilní Berlusconiho vláda musela čelit obdobnému testu voličské podpory jako před pěti lety Olivovník taktéž po čtyřech letech (nepříliš stabilního) vládnutí. Na základě vědomí analogičnosti s předešlými regionálními volbami se všeobecně očekávalo vítězství levo-středové koalice, oficiální výsledky hlasování však předčily očekávání většiny zúčastněných aktérů. Překvapivost míry volební porážky ostatně (minimálně nepřímo) dosvědčuje „lavina“ událostí, kterou výsledky regionálních voleb vyvolaly v řadách pravo-středového Domu svobod (*Casa delle Libertà*, CdL).

Předkládaný příspěvek si vedle nezbytné prezentace samotných výsledků klade za cíl provedení „vícedimenzionální“ analýzy zkoumaných regionálních voleb. Čistě kvantitativní vyjádření procentuální podpory jednotlivých politických subjektů nezasazené do širšího kontextu by vedlo nejen ke zjednodušení a zploštění závěrů, ale velmi pravděpodobně i k dezinterpretaci

* Autor je interním doktorandem na Katedře politologie Fakulty sociálních studií Masarykovy university v Brně. Poštovní adresa: Katedra politologie FSS MU Brno, Joštova 10, 602 00 Brno; e-mail: foltyn@fss.muni.cz.

samotných výsledků. *Kvantitativní* analýza (založená převážně na komparaci s výsledky předchozích regionálních voleb a regionálních výsledků voleb parlamentních) proto musí být doplněna o analýzu *kvalitativní*, jež zohledňuje jak dobu konání tak v první řadě samotný charakter voleb. Pro reálnější (ve smyslu střízlivější) vnímání výsledků regionálních voleb je proto, podobně jako v případě voleb do Evropského parlamentu, třeba využít poznatků teorie tzv. druhořadých voleb. I tato teorie však musí být aplikována na výsledky regionálních voleb s vědomím určitých odlišností a specifík daného typu voleb, který nemusí do kategorie druhořadých voleb přesně zapadat.

1. Výsledky regionálních voleb 2005 – kvantitativní část

Zveřejněné výsledky regionálních voleb komentoval bezprostředně italský tisk výmluvným skóre 11 : 2, které doprovázelo zvolání některých představitelů Domu svobod: „Volební jatka!“. Političtí komentátoři se posléze začali předhánět, kdo jako první (anebo alespoň zcela nekompromisně) začne hovořit o konci „berlusconismu“ (srov. Maltese 2005a, b, Franchi 2005, Meli 2005, Panebianco 2005) a i vlastní emoce kontrolující politologové vkládali do názvů svých článků soudy o nové volební mapě Itálie (srov. Natale 2005, Diamanti 2005b).

Důvod takto silných provolání se skrývá nejen v politology akcentovaném faktu, že poprvé v novodobých dějinách získaly strany levého středu absolutní většinu odevzdaných hlasů (Mannheimer 2005a), ale i ve skutečnosti, že se levo-středová koalice dokázala prosadit i v těch částech země, které pro ni byly do té doby považovány za doslova zapovězené. Vládnoucí koalici se přitom podařilo uhájit pouhé dva regiony, které dlouhodobě představují podstatný rezervoár pravicových hlasů a i v těchto oblastech zaznamenal Dům svobod nemalý úbytek přívrženců. Pravo-středovým blokem podporovaný Formigoni sice (relativně s velkým odstupem) uhájil post prezidenta³ Lombardie, současně však pravo-středová koalice ztratila v tomto regionu ve srovnání s předešlými regionálními volbami největší počet hlasů a to nejen v absolutních číslech (přes 750 tisíc hlasů) ale i procentuálně (-22,5 %)(www.istcattaneo.org).

Největší pozornost pozorovatelů se upírala ke třem regionům (Lazio, Piemonte, Puglia), ve kterých se oba bloky v předvolebních průzkumech těšily přibližně stejné podpoře dotazovaných a predikce výsledků voleb v těchto regionech proto počítaly s tím, že o vítěznou kandidátku rozhodne relativně malé množství hlasů (Diamanti 2005a). Úřadující prezidenti všech tří nejvíce sledovaných regionů patřili k pravému středu, další atributy již ale společného jmenovatele postrádají. Zatímco se Piemont a Apulie považují za pravicové bašty, Lazio se kvůli převážně levicovému Římu do této kategorie sice nepočítá, (minimálně symbolický) význam tohoto regionu pro pravo-středový blok nicméně spočívá v tom, že Národní aliance (AN) považuje Lazio za svoji „vlajkovou loď“. Storaceho ztráta prezidentského úřadu Lazia proto vyvolala v pravicovém táboře srovnatelné pozdvižení jako pád dvou tradičních bašt. Podobně jako v Laziu, zvítězili kandidáti levo-středové Unie (*l'Unione*)⁴ i ve dvou zbývajících zkoumaných regionech jen s nepatrným nárůstem před svými politickými soky, kteří své prezidentské posty obhajovali, v Apulii navíc pouze díky zvláštnosti volebního systému, které se budeme věnovat až v následující kapitole.

Do předchozí kategorie vyrovnaných regionů můžeme přiřadit i Luginii (jež se ovšem netěšila takové pozornosti jako předešlé tři oblasti). Tento region se dělí na pravicový západ

a početnější převážně levicovou východní část; vítězství vyzyvatele z řad levého středu proto nemohlo být považováno za neočekávatelné překvapení.

Žádného překvapení se nedočkali ani v oblasti střední Itálie, kde se v žádném z regionů neodchýlili od zavedených zvyků „rudé zóny“ a kandidáti Unie zde proto tradičně s velkým přehledem poráželi představitele pravého středu. Komentář si v této souvislosti vyžaduje údaj zisku levého středu v Toskánsku, ke kterému je třeba připočítat zisk Strany komunistické obnovy (*Rifondazione comunista*), která v tomto regionu opět kandidovala samostatně.

Jestliže jsme uvedli, že střední Itálie ničím nepřekvapila, nemůžeme totéž říci o Itálii jižní. S použitím licence básnické hyperboly snad můžeme naopak konstatovat, že v jižní části Apeninského poloostrova se při těchto volbách doslova „děly divy“. Pádu Lazia a Apulie jsme se již krátce věnovali, pozornost si ovšem zaslouží podstatné úbytky hlasů pro CdL i v ostatních jižních regionech. V Abruzzu, Umbrii a Kalábrii ztratil Dům svobod kolem 15% hlasů, v Kampánii dokonce musel pravý střed čelit úbytku necelých 300 tisíc hlasů, což odpovídá 22% (www.istcattaneo.org). Nejmenší ztráty v jižních oblastech zaznamenala pravo-středová koalice paradoxně v Laziu a Apulii, kde se rozhodujícími pro výsledky voleb staly zisky Unie na úkor politických subjektů vně dvou velkých bloků. Pozoruhodného výsledku dosáhla Unie nejen v Kalábrii, kde vládne nesmírně populární ex-starosta Neapole Antonio Bassolino, ale i v regionu Basilicata, kde si představitelé levého středu museli ještě dva týdny počkat na nejvýraznější vítězství letošních regionálních voleb. Optikou výsledků dubnových regionálních voleb se tak zmíněné regiony mohou směle přiřadit k tradičním oblastem „rudé zóny“ jako Emilia-Romagna či Toskánsko.

Prizmatem jednotlivých stran se dvě nejsilnější součásti Unie – Kopretina a Levicovní demokraté (DS) podělily o volební vítězství víceméně paritně, oba subjekty oproti minulým volbách znatelně posílily. Naopak v druhé části politického spektra se skupina poražených vnitřně značně diferencovala. Zatímco Národní aliance se musela vyrovnat s největším volebním debaklem od svého založení⁵ a Forza Italia (FI) premiéra Berlusconiho ztrácela nepřeberné množství hlasů v „modrých zónách“⁶ na jihu, Liga Severu (LN) oproti předešlým regionálním volbám dokonce nepatrně posílila (pravděpodobně na úkor svých koaličních partnerů) (L'Unità 2005a). Ligisté tak představovali relativně spokojenou část jinak znatelně šokované vládní koalice.

Region	Pravý střed 2000	Levý střed 2000	Pravý střed 2005	Levý střed 2005
Piemonte	51,8	39,5	47,1	50,9
Lombardia	62,4	31,5	53,4	43,6
Veneto	54,9	38,2	50,5	42,4
Liguria	50,8	46,0	46,6	52,6
Emilia-Romagna	40,3	56,5	35,2	62,7
Toscana	40,0	49,2	32,8	57,4
Umbria	39,2	56,4	33,6	63,0
Marche	44,2	49,9	38,6	57,7
Lazio	51,3	46,0	47,4	50,7
Abruzzo	49,3	48,8	40,6	58,1
Molise	48,7	49,0	—	—
Campania	44,2	54,2	34,4	61,6
Puglia	53,9	43,4	49,2	49,8
Basilicata	35,1	63,1	28,8	67,0
Calabria	49,8	48,7	39,7	59,0

2. Výsledky regionálních voleb – kvalitativní část

Z dosud řečeného nemůže být pochyb o tom, že jednoznačným vítězem těchto regionálních voleb se stalo levo-středové uskupení pod opětovným vedením z Bruselu se navrativšího Romana Prodiho. Otázkou i přesto zůstává, jakou „politickou hodnotu“ tento triumf pro subjekty Olivovníku představuje, respektive zda jej můžeme považovat za předznamenání již nezvratného vítězství levo-středové koalice v následujících parlamentních volbách.

Abychom se alespoň přiblížili správné odpovědi na položenou otázku, musíme prezentované kvantitativní hodnoty volebních výsledků zasadit do kontextu, z něhož vzešly. Konkrétně řečeno, musíme náležitě zohlednit jednotlivé aspekty, které reflektuje teorie druhořadých voleb (volební účast, strategické hlasování, doba konání voleb), přičemž musí být současně zkoumána samotná otázka příležitosti daného konceptu na zkoumané regionální volby. Ještě předtím ale musíme vzít v úvahu odlišnost volebního systému.

2.1 Volební systém pro regionální volby

Pořádání regionálních voleb se řídí zákonem č. 108/1968, který doznal zásadních změn zákonem č. 43/1995 a zvláště ústavním zákonem č. 1/1999 (srov. Chiaramonte a Vassallo 2001: 75, www.interno.it). Zákon z roku 1995 zavedl smíšený volební systém, když dosud proporcionální systém doplnil o většinovou prémii; ústavní zákon z roku 1999 poté implikoval přímou volbu prezidenta regionu.

Změna volebního systému z poloviny devadesátých let měla přispět k bipolarizaci stranické soutěže i na úrovni jednotlivých regionů, podobně jako smíšený volební systém pro obě komory Parlamentu přijatý o dva roky dříve na úrovni celostátní. Na rozdíl od parlamentní úrovně, kde byl přijat většinový smíšený systém, se při regionálních volbách zachoval poměrný systém, který se nadále uplatňoval při rozdělování 80% mandátů, zbývajících 20% poté představovala premie (pro-bipolární část systému), která připadla nejúspěšnější kandidátce.⁷ Od roku 2000 se již ale volí podle reformní novely z roku 1999, která nově zavedenou přímou volbu prezidenta regionu přímo navázala na většinovou premii, jež byla od této doby určena pro (společnou) kandidátku podporující vítězného kandidáta na prezidenta.

Stručně charakterizovaný volební systém zřetelně tlačí aktéry k uzavírání předvolebních koalic podporujících společného kandidáta na prezidenta regionu a plní obdobnou funkci jako většinová komponenta ve smíšeném systému uplatňovaném při parlamentních volbách.⁸ Přes zřejmé vnější odlišnosti mají tyto dva volební systémy společného více, než by se mohlo na první pohled zdát. Oba se snaží nepřímou napomáhat bipolarizaci stranického systému (tím nutí voliče hlasovat strategicky) a současně hlasujícím umožňují, aby vyjádřil své skutečné (strategickým hlasováním nedeformované) preference. Ačkoliv proporcionální komponenta volebního systému regionálních voleb budí zdání rozhodující složky, stejně jako v případě smíšeného systému pro parlamentní volby, nemá poměrná komponenta fakticky tak podstatný vliv na celkové výsledky voleb jako komponenta většinová, v případě regionálních voleb zdánlivě toliko marginální.

Vliv odlišného volebního systému na případné odchylky od „reálných“ preferencí, které by voliči vyjádřili v případě regulérních „prvořadých“ voleb, je proto třeba považovat za zanedba-

telný. Podcenit přesto nemůžeme jedno specifikum, které tento volební systém nabízí, a které sehrálo významnou roli při letošních volbách.

Italský občan ve volební místnosti disponuje při regionálních volbách dvěma (autonomními) hlasy, z čehož plyne, že hlasujícímu se v tu chvíli nabízejí čtyři varianty naplnění aktivního volebního práva: 1. volit kandidátku a jí podporovaného kandidáta na prezidenta, 2. volit kandidátku a jiného kandidáta na prezidenta (*voto disgiunto*), 3. hlasovat pouze pro kandidátku (čímž se fakticky uplatní varianta číslo jedna) a 4. volit pouze kandidáta na prezidenta. Poslední varianta se nazývá „personální volbou“ a v těchto volbách sehrála v některých regionech rozhodující roli. 11,4% všech platně hlasujících si při letošních volbách vybrala právě variantu personální volby, o pět let dříve jich tak přitom učinila necelá tři procenta. Tento nový fenomén se navíc prosazoval teritoriálně diferencovaně a převládal v severních regionech, zvláště v Piemontu, Ligurii a Benátsku. V těchto částech země však řečený způsob hlasování neměl takový vliv na celkový výsledek voleb jako v Laziu a Apulii. V obou těchto jižních regionech totiž o vítězství kandidáta Unie rozhodl až větší počet hlasů odevzdaných pro kandidáta levého středu v autonomní volbě prezidenta. Marrazzo i Vendola⁹ tak vděčí za své funkce v prvé řadě personální volbě (srov. D'Alimonte 2005a).

2.2 Teorie druhořadých voleb

Pro identifikaci zbývajících „rušivých vlivů“ již můžeme aplikovat ucelenou teorii druhořadých voleb, která sice vznikla primárně z důvodu vysvětlení výsledků voleb do Evropského parlamentu, využívána však bývá rovněž (byť v nesrovnatelně menší míře) i pro další typy druhořadých voleb. Za druhořadé volby jsou přitom považovány všechny s výjimkou voleb parlamentních. Etiketu druhořadosti tak nosí společně volby evropské, regionální i komunální. Právem?

Dříve než se budeme otázkou oprávněnosti zařazení regionálních voleb do kategorie druhořadých zabývat, představíme si zásadní teze spojené s teorií druhořadých voleb. Podle K. Reifa a H. Schmitta charakterizuje druhořadé volby následující trojice „pravidel“: 1. volební účast je nižší než při parlamentních volbách, 2. vládní strany oproti parlamentním volbám ztrácejí a 3. menší strany jsou ve srovnání s parlamentními volbami zvýhodněny na úkor stran větších (srov. Marsh 1998: 592–593, Kyloušek, Müller 2005). Hlavní důvod těchto „anomálií“ má čistě psychologické základy: volič při druhořadých volbách není motivován stejně jako při volbách parlamentních, protože (alespoň podvědomě) pocituje, že „není tolik v sázce“ (srov. Marsh 1998: 592, Heath et al. 1997: 5) a proto k volbám vůbec nejde, a jestliže ano, není příliš nucen volit strategicky.

Důležitou determinantou „míry zkresení“ výsledků druhořadých voleb představují navíc tzv. volební cykly. Časová vzdálenost od termínu parlamentních voleb prokazatelně koreluje s percentuelní odchylkou od výsledků prvořadých voleb. Řada autorů rozděluje volební cyklus na tři etapy: 1. období „lábánek“ (1. rok vlády), 2. střední období (2. a 3. rok) a 3. závěr volebního období (srov. Freire 2003: 24). Zatímco ve středním období vládní strany ztrácejí největší procento hlasů (*surge and decline theory*)(Caramani 2005: 5), v závěru volebního období vládní strany podle Reifa a Schmitta znovu získávají hlasy (respektive ztrácejí méně hlasů než ve středním období); jiní autoři (van der Eijk, Franklin, Oppenhuys) naopak tvrdí, že v tomto období (čím blíže termínu prvořadých voleb, tím více) voliči nejvíce využívají „protestní hlasy“ proti vládě (srov. Freire 2003: 25).

2.3 Výsledky regionálních voleb optikou teorie druhořadých voleb

Na základě poznatků teorie druhořadých voleb musíme mít na paměti, že výsledky regionálních voleb mohou být zkresleny nejen vyšší volební neúčasti (jež potenciálně poškozuje politické strany selektivně), ale i skutečností, že vládní (a zvláště ty větší) strany ztrácejí část voličů ve prospěch opozice. Spornou otázkou zůstává, zda termín konání voleb v závěru volebního období vládním stranám napomáhá či je naopak poškozuje.

Volební účast při regionálních volbách se skutečně pohybuje o řád níže než volební účast při volbách parlamentních a dosahuje srovnatelných hodnot jako účast u voleb do Evropského parlamentu.¹⁰ Zvýšená volební neúčast (ve srovnání s posledními parlamentními volbami) postihla největším dílem Berlusconiho FI. Strany pravého středu ztratily oproti parlamentním volbám 2001 asi 20 % hlasů, převážná část z nich však patří voličům, kteří k letošním regionálním volbám vůbec nepřišli (Mannheimer 2005e). Klíčovou se v tomto směru jeví neúčast voličů FI. Strana úřadujícího premiéra ztratila 7 % hlasů oproti minulým regionálním volbám a plných 10 % voličů oproti posledním parlamentním volbám (Mannheimer 2005b). Výsledky FI přitom zásadním způsobem determinují volební úspěch Domu svobod. Aby pravo-středová koalice zvítězila, musí FI dosáhnout výrazného úspěchu, dobré výsledky zbývajících subjektů koalice nestačí. Na úzkou korelaci mezi výsledky FI a CdL upozorňuje Ilvo Diamanti (2005b): v severní části Itálie ztratil CdL 7 %, FI 8 %, ve střední části CdL 6 %, FI 3 % a konečně na Jihu CdL 7 % a FI 8 %.

Aspekt přesunu určitého procenta hlasů od silnějších stran ke stranám slabším v tomto světě nabývá mnohem větší důležitosti, než by se v bipolárně strukturovaném stranickém systému dalo předpokládat. Dosavadní voličská fluktuace probíhá převážně v rámci obou velkých předvolebních koalic a letošní volby toto pravidlo víceméně znovu potvrdily (Mannheimer 2005a), přestože někteří autoři (Diamanti 2005b) i tuto skutečnost částečně relativizují. V systému dvou téměř uzavřených voličských rezervoárů tak volební neúčast větší skupiny jedné politické strany předznamenává volební prohru celého bloku. Z hlediska teorie druhořadých voleb tedy můžeme konstatovat, že při letošních regionálních volbách byl účinek druhého pravidla upozaděn účinkem pravidla prvního, které mělo tentokrát pro vládní koalici fatální důsledky.

Nezodpovězenou nicméně budeme muset nechat otázku vlivu termínu konání regionálních voleb. Čistě kvantitativní komparace s výsledky evropských voleb sice indikuje další propad oblíbenosti stran vládní koalice, tím ale není automaticky verifikováno tvrzení těch autorů, kteří považují pozdní termín za výrazně nevýhodný pro vládní strany. V případě letošních regionálních voleb se totiž nemusí nutně jednat o „klasické“ protestní hlasy, ale dané výsledky mohou být projevem skutečné nespokojenosti (nejen ekonomickou recesí deprimovaných) Italů, kterou by byli ochotni vyjádřit srovnatelným způsobem i ve volbách prvořadých.

3. Reakce Domu svobod na volební prohru

Itálie patří mezi země, v nichž dochází nejen k horizontální dělbě moci (mezi mocí zákonodárnou, výkonnou a soudní), ale taktéž k dělbě moci vertikální či teritoriální mezi mocí centrální a regionální, resp. lokální (Bobbio 2002: 3). Vztah mezi úrovněmi vertikální dělby moci ovšem není z povahy věci rovnocenný, protože ovlivňování probíhá pouze směrem od

centra k periférii a nižší složka vertikální dělby nemůže požívat více moci, než na ni (dobrovolně) deleguje složka vyšší. Správně-právní chápání zmíněné dělby jde ruku v ruce s jednou z (byť pouze implicitně přítomnou) tezí konceptu druhořadých voleb, jež spočívá v přesvědčení, že vztah mezi arénou prvořadých a druhořadých voleb není reciproční. Prvořadá aréna ovlivňuje arény druhořadé, druhořadé však touto mocí nedisponují. Je tomu ale opravdu tak? Události, jejichž spouštěcím mechanismem se staly prohrané regionální volby, dávají tušit, že nepřímý vliv druhořadé arény na dění v aréně prvořadé není možno jednoduše popřít ani bagatelizovat.

Samotný fakt porážky nemohl nikoho z představitelů Domu svobod překvapit, zděšení však musel vyvolat rozsah tohoto volebního debaklu. Otřesený premiér se při komentování výsledků omezil na nepřímé osočování svých koaličních partnerů z příčiny neúspěchu a snažil se odvést pozornost siláckými výroky o budoucím vítězství v parlamentních volbách. Čelní představitelé stran vládní koalice se po počátečních proklamacích, že „žádná krize neexistuje“ (CdS 2005e, Pezzini 2005), rozdělili do dvou skupin. První z nich tvořila Berlusconiho FI doplněná (v poslední době) servilní¹¹ Ligou Severu a zastávala názor, že výsledky regionálních voleb nemohou mít žádný vliv na chod exekutivy, protože mandát od voličů získaný parlamentními volbami v roce 2001 nemůže být zpochybněn aktuální volební porážkou. Druhá skupina, vedená předsedou Unie křesťanských demokratů (UDC) Marco Follinim a posléze doplněná o Finiho AN¹² naopak vycházela z teze, že volební prohrou došlo k oslabení legitimacy stávající vlády, která ji musí obnovit novým hlasováním o důvěře v Parlamentu.

Po marných výzvách premiérovi ze strany koaličních partnerů, aby dobrovolně odstoupil (a oddělit tak funkci premiéra od pozice leadera pravého středu pro následující volby)¹³, podali ministři za UDC¹⁴ (a fakticky i ministři za AN)¹⁵ demisi, čímž se (nyní již i ústavněprávně)¹⁶ otevřela vládní krize.¹⁷ Berlusconiho se v tu chvíli nabízely tři varianty řešení: 1. zůstat premiérem a opírat se o (deklarovanou, čili vratkou) externí podporu UDC, 2. přistoupit na požadavek předčasných voleb¹⁸, 3. podat demisi a moci vytvořit novou vládu (srov. L'Unità 2005b). První varianta znamenala nejen hrozbu nestability, ale současně zpochybňovala Berlusconiho pozici leadera pro příští volby. Zbývající dvě varianty potom pro ješitného premiéra znamenaly překažení snu – zapsat se nesmazatelně do dějin jako první předseda vlády, který stál v čele jediné exekutivy celé volební období (Stella 2005).

Berlusconi nakonec¹⁹ zvolil variantu demise a sestavil téměř identickou vládu²⁰, ve které chyběl iniciátor vládní krize Marco Follini a do vlády byl naopak inkorporován poražený prezident Lazia Francesco Storace. Z hlediska vládního programu byl oproti předešlému více akcentován rozvoj jižních oblastí, podpora rodin a podnikání. Nová vláda se měla lapidárně řečeno zaměřit na voličské sektory, u kterých vládní strany v regionálních volbách ztratily značnou část hlasů.

Okamžikem jmenování nové vlády přestal Berlusconi zastávat roli (nedobrovolně pasivního) objektu události a vrátil se zpět do pozice velmi aktivního subjektu. Podrážděný premiér začal vinit stávající volební systém za příkoří, které mu způsobil jeho „šestiprocentní“²¹ koaliční partner a stejný Berlusconi, který ještě v lednu připravoval zavedení systému prvního v cíli (srov. CdS 2005a), začal (svým partnerům, primárně UDC) hrozit přijetím poměrného systému (CdS 2005h). Proporcionální volební systém nicméně premiér v této době ještě používal (a sám to ani nezastíral)²² toliko jako „vyjednávací argument“, který mu měl umožnit dosažení cíle, jež od května letošního roku začal považovat za svoji největší politickou prioritu.

„Věřím, že jestliže dospějeme ke společné straně a k dokonalému bipartismu, budu moci považovat svoji politickou dráhu za ukončenou s velkým historickým úspěchem“ (L'Unità 2005d, La Repubblica 2005) prohlašuje opakovaně Berlusconi v souvislosti s mediální prezentací nutnosti ustanovení jediné společné pravo-středové strany (*partito unico, casa comune*). Premiér přitom zdůrazňuje výhody demokratických mechanismů, které by byly s tímto novým politickým subjektem spojeny a současně upozorňuje, že se nesmí jednat o pouhou federaci současných stran (CdS 2005i). Projekt se nejprve nesetkal s velkým pochopením Berlusconiho koaličních partnerů, jejich odmítavé postoje nicméně postupem doby ztrácely nekompromisní akcent.

Zda bude idea jediné pravo-středové strany nakonec skutečně realizována se v současnosti nedá s určitostí tvrdit, ovšem skutečnost, že spouštěcím mechanismem těchto úvah se staly výsledky regionálních voleb, představuje další z řady indicií zpochybnujících zařazení (italských) regionálních voleb do kategorie druhořadých.

4. Predikce výsledků parlamentních voleb 2006

Neskrývanou ambici textu představuje rovněž snaha odhadnout, na základě předestřené kvalitativní analýzy, šance dvou velkých volebních uskupení na vítězství v následujících parlamentních volbách. Michael Marsh (1998: 606) tvrdí, že druhořadé volby slouží jako indikátor výsledků následujících parlamentních voleb, protože změny, ke kterým došlo v druhořadých volbách, se projeví i v následujících volbách prvořadých, přestože v menší míře. Má-li citovaný autor pravdu, nemůže již vítězství levo-středové koalice v následujících parlamentních volbách prakticky nic zabránit. Přesto věnujme ještě několik řádků otázce přenesení volebních výsledků regionálních voleb do kontextu volebního systému do italského Parlamentu.²³

Prvotní hysterii na jedné straně a nekritické nadšení na straně druhé se snažil zmírnit Paolo Natale, když akcentoval fakt, že v severních regionech by si Olivovník polepšil pouze o několik málo parlamentních křesel, protože získával hlasy na místech, kde již silný je a zůstal slabým v oblastech, kde převažuje obliba Domu svobod. Analýzy zahrnující i zbývající regiony však zdaleka tak optimisticky pro vládnoucí seskupení nevyzněly. Naopak. Nejen že by levý střed posílil v oblasti střední Itálie, kde zastává téměř hegemonní postavení, ale – a to je nejdůležitější – zcela by zvrátil poměr zisku mandátu v jižní Itálii z původních 42 : 67 na 78 : 31 (De Sio 2005). Olivovník by tak oproti parlamentním volbám 2001 získal 86 volebních obvodů a ztratil pouze 8, přičemž by pravý střed přišel i o volební obvody, kde byli zvoleni např. Follini, Buttiglione či Alemanno; zcela vyrovnané výsledky by se potom dostavily dokonce z volebního obvodu Gianfranco Finiho (Zappitelli 2005).

Jak ovšem opakovaně akcentuje Ilvo Diamanti (2005b, 2005c), regionální volby představují odlišný typ voleb než volby parlamentní a co je nejpodstatnější, Forza Italia je stranou, která dosahuje nejlepších výsledků právě v parlamentních volbách, kdy její předseda sehrává hlavní roli v předvolební kampani. Proti tomu je třeba ale namítnout, že letošní regionální volby (podobně jako předchozí parlamentní i evropské volby) byly částí voličů vnímány jako „referendum o Berlusconi“ a zvýšený mediální výskyt premiéra v následující předvolební kampani proto nemusí být pravému středu *a priori* ku prospěchu.

Rozhodující pro celkový výsledek následujících parlamentních voleb budou zisky obou uskupení v jižní části země (srov. D'Alimonte 2005b), přestože Diamanti (2005a) nonkonformně považuje za rozhodující volební zisky na severu. Olivovník potřebuje v jižní Itálii dosáhnout výrazného vítězství, aby mohl kompenzovat ztráty ze severu, které zisky ze střední Itálie nejsou schopny pokrýt. Levo-středová koalice proto musí výsledky z jižních regionů v příštích volbách zopakovat, chce-li opravdu pomýšlet na převzetí vládní odpovědnosti. V mnoha jižních volebních obvodech (zvláště v Laziu a Apulii) je čerstvě nabytá převaha Olivovníku natolik křehká, že Domu svobod budou k vítězství v jednomandátových volebních obvodech stačit hlasy bývalých, letošní volby ignorujících, voličů.

Ačkoliv někteří autoři (srov. Freire 2003: 27) upozorňují na zřejmou korelaci mezi ekonomickou situací a ztrátami vládních stran v druhořadých volbách, můžeme tuto krátkou kapitolu uzavřít konstatováním, že pouze výrazné zlepšení výkonu italské ekonomiky, zásadní změna politického stylu, případně nečekaný trumf v Berlusconiho rukou, by mohl připravit Romana Prodiho o návrat do premiérského křesla. I přesto by nebylo správné Berlusconiho předem odepisovat, neboť podle řady pozorovatelů dosahuje úřadující předseda vlády nejlepších výsledků právě ve chvílích, kdy se s ním již příliš nepočítá.

5. Závěr: Druhořadé volby?

19. dubna 2000 podal premiér Massimo D'Alema demisi v reakci na prohrané regionální volby po pouhých 120 dnech své druhé vlády (Pasquino 2000: 54, Caciagli a Zuckerman 2000: 40–41). Pět let a dva dny po něm podal ze stejných důvodů (ale nikoli z vlastního popudu) po necelých čtyřech letech nepřetržitého vládnutí demisi i Silvio Berlusconi. O několik týdnů později německý kancléř Gerhard Schröder po ztrátě tradiční bašty SPD v zemských volbách dobrovolně zkrátil svoje funkční období, neboť v důsledku prohraných zemských voleb pocíťoval sníženou legitimitu spolkové vlády. Regionální volby tak představují v poslední době jakýsi test legitimacy stávající exekutivy, čímž fakticky překračují roli, která jim byla původně svěřena.

O správnosti zařazení regionálních voleb do kategorie druhořadých můžeme pochybovat i na základě následujících postřehů: v regionálních volbách hraje (na rozdíl od voleb evropských) určitou roli i „*lokální incumbent-efekt*“²⁴ (Heath et al. 1997: 2), takže zde může být uplatněna tzv. retrospektivní volba (zatímco u evropských voleb se tato možnost jeví jako prakticky iluzorní)(srov. Heath et al. 1997: 13); na rozdíl od voleb do Evropského parlamentu se navíc strategické hlasování uplatňuje v přeci jen vyšší míře (Heath et al. 1997: 16). Jako argument může posloužit rovněž konsolidovaná bipolarizace stranické soutěže i na regionální úrovni, kterou umožnila eroze specifík druhořadých voleb (Freire 2003: 29). Z hlediska posledních regionálních voleb musíme ještě připomenout, že v podmínkách ekonomické recese a nesouhlasu většiny Italů s účastí jejich vojsk v Iráku sehrály tyto volby bezesporu úlohu „referenda o Berlusconi“²⁵. Na tom nemůže nic změnit ani snížená volební účast²⁵, neboť i neúčast u voleb představuje určitou formu hlasování, zvláště když se k volbám ve velkém počtu nedostaví specifický segment elektorátu.

Z hlediska důležitosti se regionální volby bezpochyby nemohou rovnat volbám parlamentním, současně by ale nebylo správné klást je na roveň volbám do Evropského parlamentu.

Prizmatem čistě italského kontextu můžeme konstatovat, že výsledky evropských voleb žádnou druhorepublikovou vládu nepoložily, výsledky regionálních voleb naopak vyvolaly pád již dvou italských exekutiv poslední doby. Snížený formálně-politický význam regionálních voleb tak bývá postupně zastíňován zvyšující se „materiálně-politickou“ relevancí tohoto typu voleb.

Poznámky:

1. Regionů se standardním statutem je celkem 15. Molise ovšem volí v jiném cyklu než zbývajících 14 regionů. V Basilikátě se volilo (z technických důvodů) jen o 14 dní později, takže je možno zahrnout toto hlasování pod pojem dubnové regionální volby.
2. Pět zbývajících regionů (Valle d'Aosta, Trentino-Alto Adige, Friuli-Venezia Giulia, Sardinie, Sicilie) požívá zvláštního statutu a regionální volby v nich probíhají v jiných termínech.
3. Funkce odpovídající českým hejtmanům se oficiálně nazývá „presidente“, v tisku se však používá i označení „governatore“.
4. Speciálně pro tyto regionální volby zvolilo levo-středové seskupení, které bývá nazýváno nejen Olivovník, ale i Federazione, označení Unie, které nahradilo dočasnou značku GAD (Grande alleanza democratica)(Viz např. Gianni 2005, CdS 2005b.)
5. Myšleno od roku 1993, resp. 1994.
6. Volební bašty Forza Italia.
7. Tento volební systém je do značné míry podobný jako systém uplatňovaný v regionálních volbách ve Francii (srov. Pink 2004: 440).
8. V době, kdy byl tento text připravován do tisku, byl dolní komorou italského Parlamentu přijat nový (poměrný) volební systém.
9. Vítězný kontroverzní kandidát Unie v Apulii vyvolal vlnu nevole v řadách CdL, kteří jej označovali za „komunistu a homosexuála“ (CdS 2005c).
10. Průměrná volební účast dosáhla v letošních regionálních volbách hodnoty 71,4% (nejvyšší: Emilia-Romagna – 76,7%, nejnižší: Calabria – 64,4%). Hodnota letošní volební účasti se tak pohybuje mezi hodnotami dosaženými v evropských volbách (rok 2004: 73,1%, o pět let dříve 70,8%). Pro srovnání při posledních parlamentních volbách činila hodnota volební účasti 81,4% (Conti 2004: 10, www.istcattaneo.org).
11. Bossi vyjadřuje velkou vděčnost Berlusconiho za možnost realizovat federalismus (Pezzini 2005). I v situaci, kdy ostatní strany zpochybňují neotřesitelnost Berlusconiho v pozici leadera, stojí Bossi pevně za premiérem (CdS 2005j).
12. Pro úplnost je třeba dodat, že tuto skupinu tvořila také Nová Socialistická strana Itálie (Nová PSI), která ovšem nemá ve vládě zastoupení na úrovni ministra, ale pouze jeho náměstka.
13. Berlusconi byl i v této době považován za nezpochybnitelného leadera pro příští volby, UDC a zvláště AN však považovaly za vhodné, aby do voleb vedl vládu jiný premiér.
14. A členové vlády za Novou PSI.
15. Podepsané demise ministrů za AN se již do rukou prezidenta republiky nedostaly.
16. Berlusconi chtěl původně situaci vyřešit přestavbou stávající vlády, ale tato snaha narážela na odpor prezidenta republiky, který požadoval oficiální vyhlášení vládní krize a posléze i formální pád vlády (srov. Cacace 2005).
17. Prezident republiky Ciampi několik dní marně požadoval, aby byla deklarována vládní krize, což Berlusconi dlouho odmítal. V této souvislosti se zažil nový termín „řízená krize“ (Di Caro 2005, Cassese 2005), čímž mělo být vyjádřeno, že krize není příliš hluboká.
18. Možnosti předčasných voleb se nakonec kategoricky nebránil ani Berlusconi, přestože dlouho zdůrazňoval, že by se jednalo o „kolektivní sebevraždu“ (CdS 2005d). V určité fázi vládní krize se již dokonce vedla jednání pouze o datu předčasných voleb (např. CdS 2005g).

19. Berlusconi předal Ciampimu demisi až „na druhý pokus“, na poprvé si to ještě rozmyslel (CdS 2005g).
20. Někteří komentátoři hovořili o „fotokopii“ předchozí vlády (L'Unitá 2005c).
21. Berlusconi často zdůrazňoval, že „síla veta malých stran, které představují 6–7 procent koalice, blokuje v současném systému volbu zbývajících 94 procent“ (Stanganelli 2005).
22. Berlusconi dokonce prohlásil, že „proporcionální volební systém by nebyl ku dobru Itálie“ (CdS 2005i).
23. Následující analýza je založena na předpokladu, že příští parlamentní volby proběhnou podle stávajícího smíšeného volebního systému, neboť v době zpracování textu nebylo v žádném případě jisté, zda se parlamentní volby v roce 2006 budou konat již podle nového volebního systému.
24. Prezident regionu a jeho politické seskupení vstupuje do voleb s určitou bilancí odvedené práce. Tato skutečnost může prezidenty (a jejich strany) mírně preferovat, stejně tak tím ale mohou být poškozeni.
25. Snížená volební účast oproti parlamentním volbám nicméně nesnese srovnání s rozdílem volebních účastí mezi prvořadými a druhořadými volbami u nás a propad řádově o 10% je z našeho pohledu téměř zanedbatelný.

Literatura:

- Baldini, Gianfranco a Vassallo, Salvatore. 2001. „Le regioni alla ricerca di una nuova identità istituzionale.“ In: *Politica in Italia (Edizione 2001)*. Ed. Caciagli, Mario a Zuckerman, Alan. Bologna: Il Mulino, 127–145.
- Bobbio, Luigi. 2002. *I governi locali nelle democrazie contemporanee*. Roma-Bari: Editori Laterza.
- Cacace, Paolo. 2005. „Ciampi chiederà la crisi formale.“ *Il Messaggero*, 18. 4. 2005.
- Caciagli, Mario a Zuckerman, Alan, ed. 2001. *Politica in Italia (Edizione 2001)*. Bologna: Il Mulino.
- Capitolo 1: Elettori: Partecipazione e partiti. *Le Istituzioni del Federalismo* 3–4/2002, 429–463.
- Caramani, Daniele. 2005. *Electoral Challenge in a Multi-Level Arena*. (<http://www.umich.edu/~iinet/euc/PDFs/2005%20Papers/Caramani.pdf>).
- Cassese, Sabino. 2005. „Il Cavaliere a scuola di Costituzione.“ *Corriere della Sera*, 17. 4. 2005.
- Chiaromonte, Alessandro a Vassallo, Salvatore. 2001. „Consolidare il bipolarismo limitando la frammentazione. Sobri suggerimenti sul sistema elettorale.“ In: *Le Istituzioni del Federalismo* 1/2001, 57–84.
- Conti, Nicolò. 2004. The European Parliament election in Italy. (<http://www.sussex.ac.uk/sei/1-4-2.html>).
- Corriere della Sera (CdS). 2005a. „Disonestà intellettuale di molti, i dati sono incontrovertibili.“ *Corriere della Sera*, 18. 1. 2005.
- Corriere della Sera (CdS). 2005b. „Prodi lancia l'Unione: ‚Simbolo di forza‘.“ *Corriere della Sera*, 10. 2. 2005.
- Corriere della Sera (CdS). 2005c. „Storace: ‚Contro di noi una guerra atomica‘.“ *Corriere della Sera*, 5. 4. 2005.
- Corriere della Sera (CdS). 2005d. „Berlusconi: ‚Niente elezioni anticipate‘.“ *Corriere della Sera*, 7. 4. 2005.
- Corriere della Sera (CdS). 2005e. „I due leader: ‚Non è alle viste nessuna crisi‘.“ *Corriere della Sera*, 7. 4. 2005.
- Corriere della Sera (CdS). 2005f. „No a un ‚bis‘ senza rimessione del mandato, è contrario all Carta.“ *Corriere della Sera*, 18. 4. 2005.
- Corriere della Sera (CdS). 2005g. „Berlusconi si dimette: ‚Ora governo bis‘.“ *Corriere della Sera*, 21. 4. 2005.
- Corriere della Sera (CdS). 2005h. „Andreotti si è detto contrario al partito unico.“ *Corriere della Sera*, 28. 4. 2005.
- Corriere della Sera (CdS). 2005i. „Castelli contrario e Cossiga: ‚Silvio, lascia stare‘.“ *Corriere della Sera*, 29. 4. 2005.

- Corriere della Sera (CdS). 2005j. „Cdl, l'Udc scopre le carte ,Casini premier, Berlusconi leader“. *Corriere della Sera*, 2. 8. 2005.
- D'Alimonte, Roberto. 2005a. „Dentro le urne. Unione premiata dal voto personale.“ *Il Sole 24 Ore*, 8. 4. 2005.
- D'Alimonte, Roberto. 2005b. „È al sud il crollo del Polo.“ *Il Sole 24 Ore*, 6. 5. 2005.
- Di Caro, Paola. 2005. „Il duello nella maggioranza.“ *Corriere della Sera*, 14. 4. 2005.
- De Sio, Lorezno. 2005. „Le cause della sconfitta. Le previsioni dei sondaggi: Decisivi l'economia e l'efetto-premier.“ *Il Sole 24 Ore*, 6. 4. 2005.
- Diamanti, Ilvo. 2005a. „Ma il premier rischia molto.“ *La Repubblica*, 3. 4. 2005.
- Diamanti, Ilvo. 2005b. „Il terremoto in casa azzura.“ *La Repubblica*, 6. 4. 2005.
- Diamanti, Ilvo. 2005c. „La democrazia fluida.“ *La Repubblica*, 24. 4. 2005.
- Franchi, Paolo. 2005. „Il vecchio centrodestra non c'è più, resta un elettorato che vuole normalità.“ *Corriere della Sera*, 12. 4. 2005.
- Freire, André. 2003. *Second Order Elections and Electoral Cycles in Democratic Portugal, 1975–2002*. (<http://www.ics.ul.pt/publicacoes/workingpapers/wp2003/WP3-2003.pdf>)
- Fusaro, Carlo a Stroppiana, Luca. 2001. „Perfezionare la ,forma di governo della transizione“. *Composizione e collegialità della Giunta*. In: *Le Istituzioni del Federalismo* 1/2001, 29–56.
- Gianni, Massimo. 2005. „Gad, trovato il nuovo nome: ,Unione per la democrazia“. *La Repubblica*, 20. 1. 2005.
- Heath, Anthony a McLean, Ian a Taylor, Bridget. 1997. *How much is at stake? Electoral behaviour in second-order Elections*. In: CREST, Working Paper, Number 59, September 1997. (<http://www.crest.ox.ac.uk/papers/p59.pdf>).
- Kyloušek, J. a Müller, D. *Česká republika a volby do Evropského parlamentu (nepublikovaný text)*.
- La Repubblica. 2005. „Berlusconi: ,Con il partito unico potrei anche cedere leadership“. *La Repubblica*, 30. 4. 2005.
- L'Unità. 2005a. „Polo, perdono tutti. La festa di Bossi è pericolo.“ *L'Unità*, 5. 4. 2005.
- L'Unità. 2005b. „Fini ci ripensa: il governo non è in crisi.“ *L'Unità*, 8. 4. 2005.
- L'Unità. 2005c. „Le dimissioni di Berlusconi: subito un governo fotocopia.“ *L'Unità*, 20. 4. 2005.
- L'Unità. 2005d. „Berlusconi. ,Con il partito unico potrei lasciare“. *L'Unità*, 29. 4. 2005.
- Meli, Maria Teresa. 2005. „Fassino è seriamente preoccupato per l'atteggiamento di Rutelli.“ *Corriere della Sera*, 20. 4. 2005.
- Maltese, Curzio. 2005a. „La corsa del professore che trascina la sinistra.“ *La Repubblica*, 5. 4. 2005.
- Maltese, Curzio. 2005b. „Il Cavaliere nel bunker.“ *La Repubblica*, 7. 4. 2005.
- Mannheimer, Renato. 2005a. „Se fossero le politiche: al centrosinistra il 52% e dal 50 a 100 seggi in più.“ *Corriere della Sera*, 5. 4. 2005.
- Mannheimer, Renato. 2005b. „Ipotesi sorpasso alle politiche all'Unione 60 seggi più del Polo.“ *Corriere della Sera*, 6. 4. 2005.
- Mannheimer, Renato. 2005c. „Margherita, gli elettori per il listone cresce la voglia di un partito di centro.“ *Corriere della Sera*, 23. 5. 2005.
- Mannheimer, Renato. 2005d. „Il listone funziona la nord, al sud meglio i pratiti divisi.“ *Corriere della Sera*, 30. 5. 2005.
- Mannheimer, Renato. 2005e. „L'analisi dei flussi. Regionali, all'Unione il 10% dei voti del polo.“ *Corriere della Sera*, 9. 7. 2005.
- Marsh, Michael. 1998. „Testing the Second-Order elections Model after Four European Elections“ *British Journal of Political Science*, 591–607. (http://www.tcd.ie/Political_Science/elections/Marsh_SOE.pdf).
- Natale, Paolo. 2005. „La nuova Italia elettorale. Cara Unione, al nord devi lavorare.“ *Europa*, 12. 4. 2005.
- Panbianco, Angelo. 2005. „Gli errori del premier e quelli dell'Unione. Il coraggio delle scelte.“ *Corriere della Sera*, 24. 4. 2005.

- Pasquino, Gianfranco. 2001. „Premiership e leadership da D'Alema a Amato e oltre.“ In: *Politica in Italia (Edizione 2001)*. Ed. Caciagli, Mario a Zuckerman, Alan. Bologna: Il Mulino, 53–70.
- Pezzini, Renato. 2005. „Bossi sfida An e Udc: non è vera crisi.“ *Il Messaggero*, 8. 4. 2005.
- Pink, Michal. 2004. „Regionální volby ve Francii“ *Politologický časopis* 11, č. 4, 439–452.
- Stanganelli, Stanganelli. 2005. „Partito unico, non ricandido chi rifiuta.“ *Il Messaggero*, 29. 4. 2005.
- Stella, Gian Antonio. 2005. „Il Cavaliere e i primati. Dagli scudetti del Milan alla legislatura.“ *Corriere della Sera*, 15. 4. 2005.
- Zappitelli, Paolo. 2005. „Allarme collegi, la Cdl ne ha quasi cento in meno.“ *Il Tempo domenica*, 17. 7. 2005.

Internetové zdroje:

www.brunik.altervista.org
www.corriere.it
www.repubblica.it
www.lastampa.it
www.unita.it
www.ilmessaggero.it
www.panorama.it
www.interno.it
www.istcattaneo.org